

Az első bejegyzés szerint, mely egy Magdolna nevű gyermek kereszteléséről készült, a szülők neve Mihály és Janka. A valószínűleg lengyel asszony második gyermekének halála után, 1783-ban gyermekágyban meghalt. Mihály még abban az évben újra nősült: bajai lányt vett feleségül, Berger Magdolnát. A házaspárnak tíz gyermeke született, nyolcadikként az ifjabb Mihály, a komponista dédapja. Hat testvérét elragadta a korai halál. Az apa, időse Mihály, a lengyel menekült 1808-ban, ötvennyolc éves korában fejezte be megpróbáltatásokkal teljes életét. Ezek szerint az anyai ükapa is 1750-ben született, akárcsak az apai dédapa, és ugyanúgy nem tudjuk, hogy hol...

Ennek kiderítésére több kísérletet tettem. Először is 18. századi térképeken megállapítottam, hol található a nemesi család származási helyének tartott Jalove falu. A község Lengyelország délkeleti szögletében bújik meg, az egykor Halicsnak, Lodomériának nevezett Kelet-Galiciában, a mai ukrán határ közelében. Ezt a területet Mária Terézia a Habsburg birodalomhoz csatolta még 1572-ben. Így támadhatott az ott élők közt többeknek is az a gondolata, hogy a végvidékről a monarchia belsejébe vándoroljanak. Sokan telepedtek le a Kárpátok déli oldalán, Eperjesen (ma: Presov, Szlovákia), néhányan pedig még messzebbre merészkedtek – baráti magyar földön.

Tudtam, hogy Jalovét és környékét gyakran sújtották rendi és etnikai háborúk, lázongások, mégis megkerestem az illetékes anyakönyvi hivatalt Ustrzyki Dolnéban. Német és angol nyelvű levélben kértem a családra vonatkozó 18. századi adatok megküldését. A lengyel nyelvű válasz igen hamar megérkezett: „A körzeti archívumnak semmilyen dokumentuma sincsen ebből az időszakból.”

Kodály Zoltánnak köszönhetem, hogy még ekkor sem kellett feladnom a kutatást. Felhívta figyelmemet az Emlékmúzeumban őrzött cserépkorsóra, melyen a Jalovetzky család nemesi címere látható. Ennek fényképét elküldtem Varsóba, a Lengyel Heraldikai Társaságnak és a Lengyel Kodály Társaság elnökének, Wojciech Jankowski professzornak. Az ő hatóságos segítségével sikerült megállapítani, hogy a családi címer – mely kissé eltér a Baján, bemondás alapján készült korszón láthatótól – középkori eredetű. Az úgynevezett „vegyes házasságokban” (ahol a házastársak különböző osztályhoz vagy nemzetiséghez tartoztak) a férj címe volt.

Arra is fény derült, hogy a tekintélyes famíliának egyik ága valóban az ukrán határvidéken fekvő birtokain gazdálkodott. Itt tört ki 1768-ban az a nemesi felkelés, mely a Nagy Katalin orosz cár által lengyel trónra ültetett Poniatowski Szaniszló ellen lázadt. Ennek az úgynevezett „bari konföderációnak” természetesen nem volt esélye a hatalmas orosz túlerővel szemben. Az 1769-ben elszenvedett vérésejük vezetett a nemesi családok egy részének kivándorlásához s végül az ország első felosztásához.

A menekülők közt lehetett Michał Jałowiecki, azaz id. Jalovetzky Mihály is Janka nevű feleségével.

Ezzel beszámolóm végére értem. A kutatás azonban nem tekinthető lezártnak. Céлом az volt, hogy megtaláljam az ősokeket legalább az 1560-as évekig, az egyházi anyakönyvezés bevezetéséig. A sors azonban nem volt kegyes hozzám. Örülök kellett, hogy legalább a 18. század közepéig bevilágíthattam a múlt homályába. A következő, s remélhetőleg boldogabb nemzedékek – időbeli és pénzügyi korlátozás nélkül – talán messzebbre juthatnak majd.

Az mégis némi meglepődéssel töltött el, hogy sikerült megfejtennem Kodály rejtélyes szavainak hátterét: miért is beszélt „vizionozhatatlan szerelemről, mely vérségi kötelék nélkül is” hazájához kötötte őt. A feltárt dokumentumokból teljes bizonyossággal megállapítható, hogy apai részről flamand és cseh-morva, anyai ágon pedig lengyel és német ősök le származottja.

Ennek ismeretében értékelhetjük csak méltóképpen Bartók gyakran idézett szavait: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtöbbször a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály művei. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett.”

A magyarság ugyanis nem származás, hanem vállalás kérdése. És Kodály önként vállalta magyarságát. Joggal állapíthatta meg, hogy „magyar az, aki a magyar kultúra részese”. S ő nemcsak részese, hanem alakítója, az új, európai színvonalú magyar zenekultúra megteremtője is volt. Jel-szava, amit a debreceni Zenei Szakiskolának szánt 1957-ben, ma talán még időszerűbb mint valaha: „*Nincs megalkuvás művészetben és magyarságban.*” Ez legyen mindnyájunk programja.

Eősze László

Angol költők magyar dalnoka

Kodály Zoltán angol nyelvű kórusművei*

Az előzmények

Kodály Zoltán kapcsolatai angol muzikusokkal, zenetörténészekkel, előadó együttesekkel és kiadókkal az 1920-as évek folyamán alakultak ki. *Philip Heseltine* (Peter Warlock) angol zeneszerző a kortárs magyar zene iránt érdeklődve látogatott el Budapestre az évtized elején; *Dimitri*

* A XI. magyar Karvezető Konferencián, 2012. március 10-én tartott előadás vázlat. Ld. Zoltán Kodály: *Letters*. Szerk.: Legány Dezső és Legány Dénes. Budapest: Argumentum–Kodály Archivum, 2002. 250., 264., 273. és 278. levél. E témáról ld. angol nyelvű írásomat az *An Ode for Music – 11 Analysis of Choral Compositions of Zoltán Kodály* c. kötetben. Szerk.: Hartyányi Judit. International Kodály Society 2002. 80-90. Továbbá: a Magyar Kodály Társaságnak a 80 esztendő Eősze László köszöntésére szervezett konferenciáján tartottam előadást (2003). Kézirat. A Karvezető Konferencián elhangzott előadás csak részben követte a korábbi gondolatmenetét.

Calvocoressi, az Angliában letelepedett, görög származású francia zenei író Kodály-művek szövegének fordítója; *Edward Dent* zenetörténész professzor (Cambridge), az Új Zene Nemzetközi Társaságának (IGNM/ISCM) első elnöke, a *Psalmus Hungaricus* szövegének fordítója. Az *Oxford University Press*, Kodály gyermekkarainak és más műveinek kiadója; 1938-tól pedig (a bécsi Universalt „lecserélve”) a londoni *Boosey and Hawkes* kiadóval kötött szerződést a zeneszerző. Az 1950-es évek végétől a cég egyik igazgatójával, *Dr. Ernst Roth*-tal alakult ki közeli, munkatársi-baráti kapcsolata.

A *Psalmus Hungaricus* angliai bemutatója (Cambridge, London 1927) adott alkalmat Kodály Zoltán első angliai látogatására. 1928-tól a *Három Kórus Fesztivál* többször is vendégül látta Kodályt, mint műveinek karmesterét (pl. 1936: *Budavári Te Deum*, 1948: *Missa brevis* – a zenekaros változat ősbemutatója) *Ivor Atkins* orgonista és karmester, a Fesztivál vezetője az 1920-as évek végén új művet is kért Kodálytól, ám az Ezékiel próféciáiból vett szövegre tervezett mű soha nem készült el. Közben – „vagaszdíjként” – a zeneszerző a *Pange lingua* vegyeskari változatát küldte el bemutatásra.

Kodály angol kórusműveiről

Talán meglepő: Kodály angliai kórusműveinek sorában tarthatjuk számon az *Újesztendőt köszöntő* vegyeskari változatát, amelyet a zeneszerző egy karácsonyi éneket (Carols) tartalmazó OUP kötet szerkesztőinek felkérésére készített 1960-ban, angolra fordított szöveggel.¹ Ugyancsak angliai kérésre, de nyilván személyes indítatásból is készült 1960-ban a *Media vita in morte sumus* c. motetta, a háborús évek alatt Angliában letelepedett hajdani tanítvány Seiber Mátyás emlékére.

Négy Kodály-kompozíció íródott eredeti angol szövegre. Röviden ezeket mutatom be.

I will go look for Death (*Keresem a halált* – Kistétényi Melinda fordításában *Gyászének* címmel²). Az 1958-ban keletkezett művel – aligha lehet kétséges – a zeneszerző első feleségét, Emma asszonyt siratta el. A korábbi művekhez képest ebben a darabban, és társaiban is, egy kései Kodály stílus megnyilvánulását vélem felfedezni. Dallamaiban két alaptípus ismerhető fel: (1) az „araszoló” mozgás (szélesebb hangközt visszalépő szűkebb követ, majd megint széles és í. t.); (2) egy irányba fejlődő motívum, többnyire „túlfelesztett” célhangokkal (dallami disszonancia), de lehet pentaton vagy diatonikus skála-menettel. Ebben is, mint a darab harmóniavilágában a zeneszerző összefoglaló szellemisége nyilvánul meg.

¹ Magyar változata meghallgatható a Kodály vegyeskari műveit tartalmazó CD-sorozat 1. lemezén: Hungaroton, HCD 32364 Debreceni Kodály Kórus, vez.: Erdei Péter

² Kistétényi Melinda két versszakot illesztett a zenéhez – a kettő egyes részei egymást kiegészítve adják vissza ki a leghitelesebben az eredetit. A két versszakkal való előadás azonban a darab felépítése, zenei megfogalmazása miatt aligha helytálló.

Pl. a darab első akkordja az ún. Trisztán-akkord enharmonikus megfelelője; a 16-18. ütemekben kettős-tercú (dúr-moll) akkordok tűnnek fel; a mű végzárlatában kromatikusan csúsztatott kvartszext akkordok (*E-Esz-D*) képviselik a funkciós S-D-T zárlatot.

Fancy (Lukin László magyar fordításában *Dal* címen). Viszonylag gyakrabban énekel, jobban ismert darab női karra. Felkérésre készült Shakespeare a Velencei kalmár c. színműve egyik betétdal-szövegére.³ A kíséret nélküli kezdő dallam (szóló vagy kiskar) pentatóniát, diatóniát és második hétfokúságot ötvöz. Különösen tanulságos a darab „harangzúgásos” vége (31. ütemtől). Jellegzetes Kodályos megoldás: modalitás és funkciós gondolkodás a tengelyrendszer szerint: VI-VII-I = $G^7 - A^7 - H/F$ (poláris kapcsolat), majd C^7 „Kodály-dominánsról” a megérkezés nyomtatékosítása. A dó-szó,-ré (c” – g – d”) pentatonikus harangszó a szopránban elhangolódik, s a semmibe vesző záró akkord a teljes egészhangúságot adja ki.

An Ode for Music (*Óda a muzsikához* – Kistétényi Melinda)

A nyomtatott kotta tájékoztat, hogy a darab a X. Cork-i Nemzetközi Kórusfesztivál felkérésére készült Collins és Shakespeare (John Fletcher?) szövegek kombinációjával. A szövegtelen harmónia-felépítő kezdések csoportjába tartozik. A második „O Music” terc-invokációval a felhangrend szerint felrakott harmónia a második hétfokúság (heptatonía secunda) sajátos kodályi megnyilvánulásáig jut el („fehérbillentyűk, de cisz” – Bárdos meghatározása). Szabad modulációk, harmonikus, korál-szerű szakaszok és polifonikus-imitációs részek váltakozása jellemzi. Az utóbbi szerkesztésmód legjellemzőbb előfordulása az orfeuszi csodát éneklő meg: a művet kezdő harmónia-építmény hangjait bontja a zeneszerző dallamtémává (ismét „araszoló” dallamfejlesztés). Kodály karműveiben viszonylag ritkák a széles melizmák, hajlítások. Itt a szöveg, az Orfeusz énekére hajlongó fák költői képe ihlette a szerzőt azon megállapításának „bizonyítására”, hogy melizma nélkül nincsen ének.

***An Ode* – „*The Music Makers*”** (*Óda – A muzsikások*) – kantáta

Kodály Zoltánt 1960-ban avatta díszdoktorává az Oxfordi Egyetem. A Merton College *Heltay László* vezette kórusának élén a *Missa Brevist* vezényelte. A Kollégium 700 éves évfordulójára kértek Kodálytól új művet. Edgar O’Shaughnessy (1844-1881) *A muzsikások* c. ódáját zenésítette meg vegyeskarral, vonószekerek, trombiták és harsonák kíséretével. Bemutatóját az 1964-ben tartott évfordulós ünnepségen *Heltay László* vezényelte a Merton College Kodály Kórusa élén. A mű magyarországi bemutatója a Budapesti Kórus 25 éves jubileumi koncertjén került sor 1966-ban, Forrai Miklós vezényletével.

³ A kiadó *Poulencet* és *Britten* is felkérte ugyane szöveg megzenésítésére. Mindkét szerző egy-szólamú zongorakíséretes kórusdalt komponált, a Britten-mű végén is csak a harangszónál válik háromfelé a kar.

A rövid kóruskantáta *Andante appassionato* zenekari bevezetője (a 4/4-es metrum ellenére) hangvételeiben, felépítésében a Psalmus Hungaricus introdukciójára emlékeztet. A kórus széles ívelésű unisono dallammal jelentkezik. Raics István fordításában:⁵

*Zengjünk mi dalt, zenészek!
És zengjen, ki álmokban él,
Szirtfokokra árván réved,
És sivár parton üldögél.
A földdel nincs semmi gondunk,
Mert társunk a sápadt hold!
A törvényt mi mozgásba hozzuk,
Régi rend ez, mindig így volt!*

A kórusszólamok szerkesztése döntő mértékben homofón. Imitációval, szabad polifóniával emeli ki azonban a zeneszerző az új világ látomását megidéző szakaszt. Előbb a két férfiszólam, majd a két női jut szerephez, hogy végül egyesüljenek és nagy unisonoban kimondják:

*Bár gúnyolnak földi nyelvek,
Az Úrtól megjön a jel!
Íme intés az emberi nemnek:
A korhadtnak pusztulni kell!*

A zenekari bevezetés felidézése vezet a záró szakaszhoz, melyben a költemény első sorai is visszatérnek, a kezdetre némiképp emlékeztető dallammal indítva, de 6/8-ban, kvart-akkord párhuzamban, hogy végül a magas szólamok halk kitartott akkordján (akárcsak a Fancy harangzengető záró szakaszában) repítsék a hallgatót az álmok világába.

Álmok, amelyeknek megvalósulásáért a muzsikusnak érdemes élni...

Ittész Mihály

⁵ Köszönettel tartozom Kodály Zoltánnénak és Kapronyi Teréznek, a Kodály Archivum munkatársának, hogy Raics István fordításához hozzájuthattam.

110 éve született Rajeczky Benjamin

Sokan ismerik Rajeczky Benjamin nevét, olykor más-más oldalról. Ki az nemzetközi hírű, gregoriánkutató és egyházzenesz *Rajeczkyról*, ki a népzeneudósról, ki pedig a kiváló pedagógusról tud, ki papi hivatását gyakorlóként ismerte személyesen.

Idehaza generációk nőttek fel az 1969-től három részletben kiadott, 4-4 lemezes autentikus népzenei hanglemezkivadványain, amelyeket a külföldi szakmai közönség is nagyra értékelt (az 1969-es első és 1971-es második sorozat Párizsban Gran Prix díjban részesült). Az 1980-as évek-

ben sokan nézték a középkori magyar zenetörténetet bemutató TV műsorait, s hallgathatták öreg korában is zengő hangon, szép magyar nyelven elmondott rádióelőadásait, s a vele készült riportokat. Sokan az ő furulyaiskolájából tanulták meg a hangszerjátékot, és lettek általában is művelői, vagy igényes hallgatói a klasszikus zenének, városi emberként is kedvelői a népzenenek. Jónéhányan tőle tanultak meg síelni a Mátra hasznosi oldalában, megint mások általa szerettek meg egyes idegen nyelveket, amelynek fontosságát sokan csak az 1956-os emigrációban fogták fel. Sok hálás tanítvány visszaemlékezésében olvasható, hogy ha Rajeczky Benjamin, a Budai Szent Imre Gimnázium 1926-tól 1945-ig ének- és hittanára nem tanította volna meg önzetlenül egy adott idegen nyelvre, elveszett volna a külföld tengerében. Az ő példája, útmutatása sokakat segített át a nehézségeken, s a benne lévő hit és derű adott erőt a helytálláshoz. Fontos szakmai kérdésekben mindig szavát hallható, megfontolt véleményét egyszerűen és szeretetteljesen megfogalmazó közéleti személyiség volt Rajeczky Benjamin ciszterci szerzetes, akiben szerzetesi alázatánál talán csak kötelességtudata volt erősebb. (Mondják, hogy talán nincs még egy pap, aki annyit misézett volna hajnalban még idős korában is, mint ő, nem egyszer kíségetve ezzel jóval fiatalabb papársait.) E tudós, szent ember jóságát, derűt és hittel teli életörömet sugárzott maga körül, humorral oldva az élet nehézségeit.

A nehézségekből pedig a magyar történelem következtében neki is bőven kijutott. Ferenc keresztnévvel 1901. november 11-én született Egerben. A Borsod és Heves megyei felmenőkkel rendelkező szülei az I. világháború idején költöztek Pásztóra; gépész édesapja ott kapott állást. Rajeczky az egri ciszterci gimnáziumban, majd Zircen tanult és belépett a ciszterci rendbe. (Ekkor kapta a szerzetesi Benjamin nevet.) 1921-1926 között Ausztriában, Innsbruckban tanult az egyetem teológia és zenetudományi szakán, s művészettörténetet is hallgatott. Több nyilatkozatában elmondta, hogy azért ment ebbe a városba, mert tudomása volt az ottani pezsgő zenei életről, ő pedig a zene gyakorlati és elméleti része iránt már hazai tanulóévei alatt komoly érdeklődést mutatott. Innsbruckban énekelt a gregorián kórusban, sőt másodéves korától maga vezette azt, különböző hangszereken játszott a növendék-zenekarban és ha kellett, korrepetálta a gyengébbeket. Pappá szentelése után 1925-ben megszerezte teológiai doktori diplomáját.

1926-ban Budapestre került: a Budai Szent Imre Gimnázium hittan- és ének-zenetanára lett. Előtte ebben az iskolában is elavult módszerekkel tanítottak, unalmas anyagot. Ő egycsapásra legendásan magas szintű zenei életet teremtett. 1928-ban innsbrucki együttesét kellett volna dirigálnia Bécsben a Beethoven ünnepségen, de igazgatója nem engedte el, mondván rezesbandára van szükség, csináljon egyet és inkább azt vezényelje. Az új repertoárt éneklő kóruson kívül hamarosan vonós- és rezesbandát is létrehozott az iskolában, melyekkel az akkoriban idehaza